

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Mariam Lau

Die letzte Volkspartei. Angela Merkel und die Modernisierung der CDU

Deutsche Verlags-Anstalt | 2009 | 256 pp. | € 19,95 | ISBN 9783421043795

Het geheim van de CDU: ideologische soepelheid

door *Herman Kaiser*

Burgemeester van Doetinchem.

Aan de vooravond van de Bondsdagverkiezingen van 2009 heeft de journaliste Mariam Lau van *Die Welt* een boeiend boek geschreven over de positie van de CDU in het politieke krachtenveld, en met name over de rol die Angela Merkel daarin speelt. Lau beschrijft de geschiedenis van de CDU in de afgelopen zestig jaar en is daarbij verrassend actueel. Veel recente gebeurtenissen, ook op het wereldtoneel, worden belicht vanuit zowel een historisch als een journalistiek perspectief. Het geeft inzicht in de achtergronden van de politiek van ons grote buurland. En met name ook in de ontwikkeling van de christendemocratie.

Interessante vraag is of de analyse van de CDU als laatste volkspartij ook geheel of gedeeltelijk opgaat voor het Nederlandse CDA. Een vraag die niet alleen voor CDA'ers interessant is. De CDU worstelt grotendeels

met dezelfde problemen als de Nederlandse zusterpartij, vooral rond vraagstukken van solidariteit en subsidiariteit in de verzorgingsstaat, het integratievraagstuk, de verhouding tot Europa en de VS, de ethiek in de economie, de bio-ethiek en de rol van de 'C' in de praktische politiek.

* * *

In de inleiding wordt meteen helder dat het boek niet is bedoeld als een reclamebrochure voor de CDU. Het wil een beschrijving zijn van de factoren die verklaren waarom de CDU als volkspartij succesvoller is geweest dan andere partijen.

Tot die factoren hoort in ieder geval de ideologische flexibiliteit die de partij sinds haar oprichting heeft getoond. Zij was in staat om haar kernwaarden zo te benoemen dat zij voortdurend bij de feitelijke actuele veranderingen in de samenleving aansloten. Tot die kernwaarden horen het gezin, de sociale markteconomie en de westerse opvatting over democratie. Door voortdurend de aansluiting te houden met de ontwikkelingen in de samenleving verviel de CDU niet in een conservatisme dat grote kiezersgroepen afstoot. De partij had bovendien een onder-

B
O
E
K
E
N

scheidingskracht ten opzichte van liberalen. In de positionering ten opzichte van de SPD heeft het leiderschap van Angela Merkel een duidelijke rol gespeeld. Als gescheiden domineesdochter uit het vroegere Oost-Duitsland paste zij in geen enkel hokje. Terwijl de SPD steeds meer de kant opging van een op de markt georiënteerde middenpartij, bewerkstelligde het pragmatisme van Merkel dat het groter wordende aantal burgers in de middengroepen zich juist bij de CDU veilig kon voelen, dankzij haar duidelijke keuze voor de sociale markteconomie.

* * *

Lau geeft eerst een beschrijving van de keuzes die de CDU voortdurend moet maken in het spanningsveld tussen markt en staat. Al sinds de oprichting moet de partij schipperen tussen meer liberale stromingen en de vleugel die nadrukkelijk een voorstander was van de sociale inrichting van de markteconomie. Een van de basisdocumenten in de geschiedenis van de CDU is het zogenaamde Ahlener Programm (3 februari 1947). Dit beschreef de grondbeginselen naar de opvatting van de CDU-afdeling uit Noordrijn-Westfalen, en was sterk geïnspireerd door het katholieke sociale denken. Er werd duidelijk stelling genomen tegen het kapitalistische streven naar winst- en machtsmaximalisatie ten koste van het algemeen welbevinden van het volk. Een tweedeling tussen de meer conservatief-liberale protestanten en de progressief-sociale katholieken uit het Rijnland werd enkele jaren later overbrugd in het Düsseldorfse Programm.

Het spanningsveld tussen beide stromingen is in feite altijd aanwezig geweest. Potentiële conflicten konden achterwege blijven door het wirtschaftswunder. De nadruk van de politiek in de Bondsrepubliek lag vooral op stabiliteit en het voorkomen van spanningen tussen bevolkingsgroepen – een koers die in feite al was uitgezet door

Bismarck. Politiek, werkgevers en vakbeweging werkten eendrachtig mee aan die politiek van sociale stabiliteit. Het vertrouwen dat over en weer bestond was een belangrijke pijler voor de democratie, die in Duitsland na 1945 van de grond af opnieuw moest worden opgebouwd.

Door de crisis in de verzorgingsstaat, de toenemend hoger wordende staatsschuld, de demografische ontwikkeling en de globalisering was een hervorming van het sociaal-economisch model noodzakelijk. Tussen de politieke partijen onderling bestonden over die hervorming grote verschillen van mening, vooral tussen de CDU en de SPD. Maar ook binnen de CDU bestonden verschillende oriëntaties. Het oorspronkelijke spanningsveld tussen meer op de markt versus meer op de sociale gemeenschap georiënteerden werd weer manifest. Tot veler verrassing en verbijstering ontpopte Angela Merkel zich steeds meer als een voorstander van een duidelijke rol van de staat om de sociale stabiliteit te waarborgen. Volgens haar tegenstanders haalde zij de SPD links in. Die kritiek pareerde zij met de argumentatie dat de sociale stabiliteit (en daarmee ook de democratie) gevaar loopt als het sociaal vertrouwen tussen bevolkingsgroepen erodeert. Ten onrechte wordt de discussie over topinkomens gekoppeld aan enkel een jaloeziedebat. Door het inhalig gedrag van topmanagers en het achteropstellen van het langetermijnbelang van bedrijven en de samenleving trekt de economische elite de basis van de stabiliteit onder de samenleving en het economisch systeem weg.

De CDU is daarmee terug bij dezelfde vraag als zestig jaar geleden rond het Ahlener Programm. De vraag is of de CDU in haar ambivalentie blijft steken, of dat zij opnieuw haar lenigheid rond de actualisering van kernwaarden kan laten zien. De auteur gaat uit van dat laatste en geeft aan wat de rol van

Merkel hierbij kan zijn, bijvoorbeeld in het denken over gezin en emancipatie.

* * *

Dankzij haar DDR-achtergrond gaat Merkel niet gebukt onder het parti-pris dat veel van haar partijgenoten jegens het feminisme koesteren. In Oost-Duitsland heeft geen '1968' plaatsgevonden. De politieke participatie van vrouwen had daarom niet de ideologische lading van het radicale feminisme waar de CDU zich tegen verzette.

Lau beschrijft hoe moeizaam vrouwen hun positie binnen de CDU moesten bevechten. Op elke vrouw die politiek actief werd, werd mentale druk uitgeoefend omdat zij verdacht werd haar eigen gezin te verwaarlozen. Na de *wiedervereinigung* kreeg de CDU door de Ost-CDU plotseling een partij in de schoot geworpen die duidelijk een vrouwelijk stempel droeg. Uiteindelijk kon zich binnen de CDU een soort conservatief feminisme ontwikkelen.

In het Westen had de opkomst van het radicale feminisme rond 1968 de CDU uiterst kritisch gemaakt ten opzichte van vrouwen met politieke pretenties, maar onder de voormalige leden van de Ost-CDU kreeg het theoretische conservatieve feminisme steun. Onder leiding van Angela Merkel, toen secretaris-generaal van de CDU, werd in de Erfurter Erklärung (9 januari 1997) een lans gebroken voor een nieuwe emancipatiepolitiek. Centraal daarin staat de gedachte dat gezinnen hun levenszin en levensgeluk zelf moeten kunnen vormgeven. Die overtuiging kan niet los worden gezien van de recente Duitse geschiedenis. Bescherming van het gezin tegen ingrepen vanuit de staat heeft zowel in protestantse als katholieke kring altijd hoge prioriteit gehad. Dat komt doordat men sterk ervaren heeft hoe de nazi's huwelijk en gezin hebben misbruikt voor hun eigen propaganda.

In de Erfurter Erklärung werd het begrip

'gezin' uitgebreid en ruimer gezien dan gehuwde ouders met kinderen. Wij zien hier een voorbeeld hoe de CDU op een beslissend moment traditionele waarden weet te verbinden met nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen. Door de ideologische lading van het begrip emancipatie af te halen heeft de CDU een aantrekkingskracht kunnen uitoefenen of jonge gezinnen en vooral jonge vrouwen die gebukt gingen onder het dilemma om te moeten kiezen tussen gezin of beroeps carrière.

Ook in het milieubeleid dat de CDU voorstaat is de Oost-Duitse afkomst van de partijleider te traceren. Rondom het milieubeleid is er altijd een venijnige ideologische strijd geweest tussen de CDU en de Groenen. De laatste kregen de scheldnaam *Ökospinner* of *Ökochonder*. Toen de eerste milieuminister, de CDU'er Töpfer, te succesvol werd, is hij door toenmalig bondskanselier Helmut Kohl aan de kant gezet. Hij werd opgevolgd door Angela Merkel, die daarvoor minister was voor vrouwen en gezinszaken. Het was voor haar moeilijk opereren. In eigen gelederen had zij last van conservatieve krachten die economie en verkeer een hogere prioriteit gaven dan milieu, energiebesparing en natuur. Door de Groenen werd zij gewantrouwd.

Ook nu zien wij weer dat iemand die als voormalig DDR-burger de ideologische confrontaties van 1968 en daarna niet had meegemaakt de trekker werd van een gestage inhoudelijke vernieuwing binnen de CDU. Zij had er last van dat de CDU voortdurend als atoompartij werd gezien.

Het is opvallend dat, juist nu de CDU zich heeft gemanifesteerd als een ecovriendelijke partij en haar atoomimago aan het afschudden is, de partij rond het debat over de CO₂-uitstoot een verrassende wending lijkt te maken met de stelling: 'Atomstrom ist für die CDU Ökostrom.' Maar die opstelling past

in een bestendige lijn waarin een uitgebalanceerd milieubeleid wordt ontwikkeld. Ook nu combineert de partij pragmatisch handelen met de traditionele kernwaarden. De markt kan (door emissiehandel) worden ingezet om dienend te zijn voor het christelijk motief tot behoud van de schepping. Daarbij komt het grote vertrouwen in het innovatievermogen van de Duitse ingenieurs. Het vermogen om die verbindingen te leggen heeft overtuigingskracht bij de moderne kiezer. Alleen rond het thema van de gentechniek zit de partij nog in een diffuse fase.

* * *

Ook in volgende hoofdstukken, zoals over het buitenlandbeleid, komt de effectievere combinatie van pragmatisme, focus op kernwaarden (mensenrechten) en koelbloedig leiderschap. Als er één onderwerp is dat daarentegen de ambivalentie binnen de CDU heeft laten zien, is het de integratie van en de relatie met moslims. Jarenlang is door de CDU ontkend dat Duitsland een immigratieland is. In diezelfde tijd gingen de linkse partijen uit van een kritiekloos multicultibeleid. Er wonen miljoenen Turken in Duitsland. Deze bekennen zich voor een belangrijk deel tot de SPD en in veel mindere mate tot de CDU, hoewel deze rond conservatieve waarden veel dichter bij gelovige moslims staat.

Een centrale figuur in het integratiedebat is de minister voor Binnenlandse Zaken Wolfgang Schäuble, een bekende CDU-politicus die ooit het slachtoffer is geworden van een aanslag en sindsdien aan een rolstoel is gekluisterd. Hij heeft een opmerkelijke transformatie doorgemaakt in het integratiedebat. Aanvankelijk was hij een hardliner die zich sterk maakte voor afschaffing van de dubbele nationaliteit. In de laatste jaren heeft hij met enig succes geprobeerd om via een nationale moslimconferentie alle

partijen bij elkaar te brengen. Geen enkele politicus in Europa is in het slaan van bruggen zover gekomen als hij. Maar dan nog zijn de resultaten niet direct bemoedigend te noemen. Integratiepolitiek lijkt op een achtbaan. Er wordt veel losgemaakt, maar uiteindelijk sta je weer bij het beginpunt.

Een heel lastige kwestie is de situatie van de importbruiden. In veel Duitse steden gingen vrouwen volstrekt in hun isolement ten onder. Zo kwam het voor dat Turkse vrouwen na het bellen van 112 de hulpdiensten niet konden aangeven waar ze woonden. Ze wisten soms niet eens de naam van hun stad.

De Turkse media en ook de Turkse overheid hebben een bedenkelijke rol gespeeld. De maatregelen van Schäuble werden volstrekt verkeerd of suggestief voorgesteld. De eis dat men driehonderd woorden Duits moest kennen werd gezien als gedwongen germanisering en bestreden als een aanval op de mensenrechten. Turkse organisaties legden verbanden met het naziverleden. Het siert Schäuble dat hij zich niet van zijn stuk heeft laten brengen en voort is gegaan met de dialoog. Daarin werd hij overigens ondersteund door Merkel, die in het verleden niet altijd zijn beste vriendin was.

Een centraal begrip in het CDU-beleid wordt de term prestatie (*Leistung*). Echte integratie lukt alleen als iemand de kans krijgt en benut om maatschappelijk en economisch te presteren. Het blijven leunen op de verzorgingsstaat is funest voor de integratie, maar ook voor de verzorgingsstaat. De consequentie daarvan is dat er een strikt toelatingsbeleid moet worden gevoerd.

Binnen de CDU is draagvlak voor een modern integratiebeleid met *Leistung* als *Integrationsmotor*. Daarmee is er ook draagvlak in het politieke midden. Zonder de steun van dat politieke midden heeft een stevig maar rechtvaardig integratiebeleid geen kans van slagen. De Duitse politiek staat

voor de uitdaging om een tweede *Deutsche Einheit* te realiseren na twintig jaar.

* * *

Lau gaat ook in op de relatie tussen de CDU en de kerken, met name de katholieke kerk. Sinds de oprichting van de partij is de verhouding tussen katholieke en protestante leden ongeveer drie op één. Vanaf het begin waren er spanningen en was er wederzijds wantrouwen tussen de arbeidersvriendelijke Rijnlandse katholieken en de Pruisische protestanten. Vooral met de katholieke kerk heeft lang een intensieve relatie bestaan. Die is nu onder spanning komen te staan, onder meer door de kritiek van de kerk op CDU-politici die voor stamcelonderzoek zijn. Soms nemen prelaten krachtige termen in de mond, zoals 'Etikettenschwindel mit dem C'.

In het beginselprogramma van de CDU staat dat vanuit het christelijk geloof niet direct een politiek programma valt af te leiden. De meerderheid van de CDU-politici wil het geloof dan ook niet als een soort monstrans voor zich uit dragen in de politiek. Het feit dat veel CDU'ers door hun persoonlijke levenswandel (gescheiden, homo-relatie, openlijke afkeer van de clerus) laten zien dat zij waarden hanteren die buiten de formele kerkelijke orde liggen, maakt de formele dialoog tussen partij en kerk er niet gemakkelijker op. Maar er wordt ook gezegd dat de formele contacten hebben plaatsgemaakt voor meer informele, ontspannen gesprekken.

Er is de laatste tijd veel ergernis over en weer geweest. Zolang het Vaticaan of de bisschoppen zich niet openlijk afkeurend uitlaten over CDU-standpunten, zal er een modus zijn om over en weer pragmatisch met elkaar in gesprek te blijven, juist over kernwaarden. Het belang van de kerk ligt niet in stevige krantenkoppen, maar in goede wetten. Als de kerk zich tactisch opstelt zal er ook

naar haar geluisterd worden. Het vraagstuk van de bio-ethiek blijft de grote testcase in de komende tijd.

* * *

In het boek belicht Lau ook de rol van de conservatieven binnen de CDU. Conservatisme is een diffuus begrip. Er zijn altijd wel conservatieve krachten binnen de partij actief geweest, maar hun invloed is beperkt door hun gebrekkige politieke effectiviteit. Conservatieven klagen voortdurend dat het tafelzilver verkwanseld wordt door het verspelen van kernwaarden, maar zij kunnen hieraan nooit een politiek programma koppelen. Zij klagen wel, maar zijn niet gemotiveerd om beleid te maken.

Door het wegvallen van het communisme is een verbindende accolade binnen de CDU verdwenen, waardoor de invloed van conservatieven verzwakt is.

Als conservatieven doorslaan en het proces van *Vergangenheitsbewältigung* bruuskere reageert de CDU als door een wesp gestoken. Dat is in 2003 nog gebeurd rondom het Bondsdaglid Hohmann, die uiterst kwalijke opmerkingen maakte over de Joden als 'Tätervolk'. Toen hij weigerde zijn opmerkingen terug te nemen is hij door een interne rechtsprocedure uit de fractie en de partij gezet.

Het conservatisme kampt met een dubbelzinnigheid. Het behoud van traditionele waarden kan alleen als het land concurrerend blijft, maar daarvoor is nu juist een voortdurende modernisering van de economie nodig. Ook in het debat met de islam kan het conservatisme geen constructieve bijdrage leveren. De conservatieve veronderstelling dat het land mooier wordt als andere culturen zich maar rigoureuus aanpassen aan de *Heimatkultur* kan niet de juiste weg zijn. Waar het wel om gaat is dat de kern van de identiteit van een land niet mag worden aangetast.

Het thema conservatisme speelt al met al in het integratiedebat nauwelijks een rol binnen de CDU. De CDU wil duidelijk geen conservatieve partij zijn. Er is één thema waarbij conservatisme wel een positieve klank houdt, namelijk in de fiscale politiek en het bewaken van het stabiliteitspact in de EU. Door de financiële crisis en de excessen in de economie heeft het begrip *Leitkultur* een nieuwe, authentieke rol gekregen.

* * *

Duitsland is een ander land dan Nederland en de CDU een andere partij dan het CDA. Maar dat mag niet betekenen dat wij de andere kant op kijken en niet proberen te leren van onze zusterpartij.

Er zijn in ieder geval twee lessen te trekken. De eerste is dat het denken in of-of-schema's niet constructief is. Het succes van de CDU ligt met name in het verbinden van traditionele waarden en moderne contexten. De tweede les is dat het karakter van een echte middenpartij op een natuurlijke manier ontstaat, waarbij van essentieel belang is dat de partij een verbinding heeft met al haar geledingen: arbeiders, werkgevers, ouderen, jongeren, mannen en vrouwen, gezinnen, verenigingen en hun verbanden, regio's. Het van bovenaf regisseren van een verkrampte middenkoers brengt het grote risico van afkalving aan de vleugels met zich mee.

B

O

E

K

E

N